
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY
STUDIA PEDAGOGICZNE z. 24

MARIUSZ CICHOSZ

ROZWÓJ WYCHOWANIA POZASZKOLNEGO W POLSCE (PO 1945 ROKU)

Wprowadzenie do problematyki pracy

Naczelnym zagadnieniem tej pracy jest problem wychowania pozaszkolnego. Problematyka ta jest bardzo szeroka i gdyby nie dalsze jej zawężenie w treści tematu byłaby ona bardzo trudna do ujęcia i przedstawienia w granicach jednej pracy. Wychowanie pozaszkolne bowiem, pomijając jakieś szczegółowe określenie zarówno pojęcia wychowanie¹ jak i pojęcia pozaszkolne, a pozostając przy bardzo szerokim potocznym ich rozumieniu, obejmowałoby bardzo szeroki zakres ludzkich oddziaływań, właśnie wychowawczych, podejmowanych poza terenem szkoły w sensie materialnym, jak i poza terenem wpływów szkoły w sensie przekazywanych treści. Oddziaływanie takie mogłoby być zinstytucjonalizowane lub też nie, może być podejmowane przez organizacje państwowe lub inne, świeckie bądź również o charakterze religijnym. Wtedy, kiedy nie jest zinstytucjonalizowane może być zamierzone lub też niezamierzone.

Można by tu mówić o wychowaniu w rodzinie, które przynajmniej w jakiejś części jest zorganizowane i zamierzone. Można by dalej mówić o całej sferze

wpływów o charakterze wychowawczym podejmowanych w sposób zamierzony lub nie poprzez środki masowego przekazu a więc prasę, książki, radio i telewizję.

Wychowanie pozaszkolne w tak szerokim znaczeniu obejmowałyby również wszelkie interpersonalne wpływy powstające na podstawie oddziaływań społecznych.

Rozumienie więc zjawiska wychowania pozaszkolnego w tak szeroki sposób, jak zostało to tu zaprezentowane, daje dwie możliwości penetracji tego zjawiska, jak również szerokie możliwości jego interpretacji. Temat niniejszej pracy uściśla nas jednak i ukierunkowuje w sposobie rozumienia zjawiska wychowania pozaszkolnego, temat bowiem mówi, iż chodzi o wychowanie pozaszkolne podejmowane w okresie od zakończenia II wojny światowej i powstania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do połowy lat 80-tych. Bardziej jednak istotne ograniczenie dla rozumienia zjawiska wychowania pozaszkolnego wiąże się z tym, iż chodzi tu o wychowanie podejmowane w granicach i przez Polską Rzeczypospolitą Ludową.² Wraz bowiem z powstaniem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej została przyjęta oficjalna polityka państwa, która to polityka objęła i określiła również sferę wychowania dając określony ideał tegoż wychowania, a co za tym idzie, w miarę precyzyjnie określone rozumienie tego pojęcia. Zgodnie też z wytycznymi swojej polityki państwo objęło całkowity mecenat nad wychowaniem, przejmując kierownictwo, w sensie organizacyjnym i ideowym, wszystkich form instytucjonalnego wychowania. Tak więc mówiąc o wychowaniu pozaszkolnym w wyżej wymienionym okresie będziemy mówić o wychowaniu podejmowanym poza szkołą według ściśle określonego i sprecyzowanego wzorca i ideału, wychowaniu organizowanym i podejmowanym przez państwo, a więc wychowaniu zinstytucjonalizowanym. Takie rozumienie wychowania pozaszkolnego narzuca nam temat pracy i takie tylko rozumienie pomoże prześledzić ewentualne zmiany i to jakie one miały charakter właśnie w okresie zaproponowanych 45 lat, zmiany w podejściu do wychowania pozaszkolnego. Sprawą natomiast wybiegającą nieco poza temat, choć z nim związaną, jest problem wychowania podejmowanego przez inne organizacje nie państwowe, ale prywatne o charakterze świeckim lub o charakterze religijnym jako innych form wychowania pozaszkolnego.³

Mówiąc o wychowaniu pozaszkolnym organizowanym przez państwo, które w wypadku Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest głównym projektodawcą i ustawodawcą odnośnie wychowania, co zgodne jest z jego polityką oświatowo-wychowawczą, za punkty wyjścia trzeba przyjąć wszelkie oficjalne dokumenty i ustawy państwowe odnoszące się do wychowania pozaszkolnego. Będzie tu więc chodziło zarówno o ustawy o charakterze ogólnym jak i ustawy, statuty redagowane i wydawane przez instytucje państwowe w tym celu specjalnie powołane.

Z jednej więc strony będą to ustawy i uchwały sejmowe jak i partyjne, z drugiej zaś ustawy i statutu formułowane i wydawane przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania jako organu specjalnie powołanego przez państwo do spraw wychowania. Przyjmując za punkt wyjścia rozważań i analiz nad wychowaniem pozaszkolnym w PRL ustawy państwowe traktujemy je jednocześnie jako stan założony. Ustawy te bowiem powstawały i powstają na bazie polityki oświatowej państwa, polityka oświatowa natomiast jako element polityki PRL w ogóle zawsze była pierwotna w stosunku do wszelkich przejawów życia społecznego. W tym też sensie ustawy państwowe można traktować i są one tu traktowane jako stan założony (w sensie: pierwotny) w tym wypadku odnoszący się do wychowania pozaszkolnego. Jako drugie źródło dotyczącej problematyki wychowania pozaszkolnego poza ustawami państwowymi przyjmuje się tu prace naukowe, odnoszące się właśnie do tej problematyki. Są one niejako drugim oficjalnym źródłem wiedzy dotyczącym wychowania pozaszkolnego. I tak jak w wypadku ustaw państwowych, które dają tylko i formułują ogólne cele i wzorce, wytyczne dla pracy wychowawczej, tak prace naukowe analizują i przedstawiają strukturę zjawisk wychowawczych, wykazują prawa i zasady wychowania formułując wytyczne dla pracy wychowawczej. Powstaje teraz zasadnicze pytanie o relację w jakiej pozostają ustawy do prac naukowych i odwrotnie o relację prac naukowych do ustaw.

Jeżeli ustawy państwowe dotyczące wychowania pozaszkolnego, z racji tego iż wypływają z polityki oświatowej państwa można traktować jako stan założony to należy spytać w jakiej relacji pozostają one do prac naukowych? Czy powstają one w oparciu o ustalenia dokonane w pracach naukowych czy też jest odwrotnie a mianowicie tak, że prace naukowe są ukierunkowane przez ustawy państwowe? Jeżeli bowiem ustawy państwowe nie są oparte na wynikach prac naukowych albo prace naukowe wykazują sprzeczność ustaw państwowych lub nieadekwatność ich propozycji w stosunku do realnej rzeczywistości wychowawczej to wówczas należałoby spytać o to na mocy czego przyjmowane są wytyczne i cele formułowane w ustawach państwowych? Czy mogą one funkcjonować opierając się np. na wskazaniach wypływających tylko z ideologii?

Problem ten jest o tyle ważny, że obydwie źródła a więc zarówno ustawy, jak i prace naukowe, mają decydujący wpływ na kierunek, charakter praktyki pedagogicznej. Można bowiem powiedzieć tak, że dana placówka wychowania, w tym wypadku pozaszkolnego, działa na mocy ustawy państwowej a konkretne działania pedagogiczne tam podejmowane, o ile nie są działaniami przypadkowymi, szukają uzasadnienia w pracach naukowych wychowaniu temu poświęconych. Oczwistym się więc staje, że cele i wytyczne dotyczące wychowania pozaszkolnego stawiane w ustawach jak i opisana struktura zjawiska wychowania pozaszkol-

nego zawarta w pracach naukowych muszą być ze sobą niesprzeczne, by praca pedagogiczna w placówkach wychowania pozaszkolnego miała sens i mogła przynieść spodziewane efekty. Dlatego wydaje się, że źródłową problematyką dla pracy poświęconej wychowaniu pozaszkolnemu w PRL jest problem podstaw tego wychowania. Ponieważ, zaś jak to przyjęto w niniejszej pracy, są dwa zasadnicze źródła wychowania pozaszkolnego w sensie podstaw teoretycznych: ustawy państwowe i prace naukowe należy wpierw zbadać relacje w jakich pozostają one wobec siebie. Konsekwencje tych relacji jak się wydaje są decydujące dla praktyki pedagogicznej. Mogą one bowiem dawać tej praktyce dobre uzasadnienia a przez to nowe perspektywy na drodze spodziewanych efektów lub też mogą wprowadzać praktykę na drogę okazjonalnych tylko i przypadkowych działań.

Natomiast sprawa stanu faktycznego w odniesieniu do wychowania pozaszkolnego to znaczy na ile w działalności już praktycznej placówek wychowania pozaszkolnego odwołują się one do podstaw teoretycznych a więc i do statutów i do ustaw oraz wyników prac naukowych to problem, który należałoby podjąć w osobnej pracy, gdyż ta praca poświęcona jest stanowi założonemu. Wątpliwości może wzbudzać fakt, iż w pracy tej do analizy wybrano niezbyt dużą ilość publikacji na tle, jak się wydaje, dość bogatej literatury pedagogicznej odnoszącej się do wychowania pozaszkolnego. W literaturze tej jednak dominują prace o charakterze przyczynkarskim mało wnoszące do ogólnie przyjętej i panującej koncepcji wychowania pozaszkolnego, nie zmieniające więc istoty problemu. Wybrano więc prace i autorów znaczących na tle literatury przedmiotu. Pominięci zostali niektórzy autorzy istotni dla poruszanej problematyki wychowania pozaszkolnego, ale analizujący ją na gruncie koncepcji wychowania środowiskowego. Takie jednak ujęcie problematyki wychowania pozaszkolnego jest już jej interpretacją. Autor zaś zmierzał do wyizolowania problematyki wychowania pozaszkolnego, by tym samym móc obiektywnie spojrzeć na jej rzeczywiste przemiany. Wydaje się też dość sztucznym pominięcie tak jak zrobiono to w niniejszej pracy, przy omawianiu właśnie problemu wychowania pozaszkolnego takich organizacji jak ZHP, ZMP, ZMS czy wreszcie TPD. Organizacje te miały w historii wychowania pozaszkolnego dość znaczący wpływ na jej kształtowanie się. Pominięcie ich w tej pracy usprawiedliwia jedynie fakt, iż analizowano tu tylko te formy, które ustawowo były sklasyfikowane jako placówki wychowania pozaszkolnego.

Wychowanie pozaszkolne w polityce oświatowej państwa

W prezentowanej tu pracy mówiąc o wychowaniu pozaszkolnym mówimy o wychowaniu podejmowanym i organizowanym przez państwo, wychowaniu zinstytucjonalizowanym podejmowanym poza terenem szkoły. Okres, w którym mamy się zająć wspomnianym tu wychowaniem to okres od powstania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej aż do połowy lat 80-tych. Okres jednak, w którym powstała w ludowym państwie polskim koncepcja wychowania pozaszkolnego był powolny i trudno jest przyjąć datę zakończenia wojny w 1945 roku za datę, od której rozpoczyna się pod względem organizacyjnym jak i merytorycznym działalność placówek wychowania pozaszkolnego. Złożyło się na to wiele przyczyn, do najważniejszych jednak można zaliczyć dwie. Po pierwsze okres zakończenia wojny rozpoczął kilkunastoletni okres odbudowy tego wszystkiego, co uległo zniszczeniu i to zarówno w sferze materialnej jak i w sferze dorobku kultury duchowej we wszystkich dziedzinach życia, również w odniesieniu do interesującej nas sfery wychowania. Tak więc wszystkie formy organizacyjne poświęcone wychowaniu w ogóle, jak również wychowaniu pozaszkolnemu musiały zostać na nowo odbudowane i zorganizowane, co wymagało nowych nakładów i czasu. Drugą przyczyną, którą spowodowała, iż okres organizowania się placówek wychowania pozaszkolnego wydłużał się było przyjęcie przez państwo polskie nowego systemu państwowego zupełnie odmiennego od systemu okresu poprzedniego, okresu międzywojennego. Sytuacja ta była o tyle niekorzystna, że nie chodziło teraz już tylko o ponowne zorganizowanie placówek wychowania pozaszkolnego według starych przedwojennych zasad, lecz zorganizowanie ich opierając się na nowych wzorach państwa socjalistycznego. Tak więc zniszczoną sieć istniejących przed wojną placówek i organizacji wychowania pozaszkolnego należało odbudować, na nowo zorganizować oraz nadać pracy tam podejmowanej nowy kierunek ideowo-wychowawczy.

Przedstawione tu dwie przyczyny utrudniające powstanie i rozwój placówek wychowania pozaszkolnego: zniszczenia wojenne i przyjęcie nowych ideowo podstaw teoretycznych dla wychowania znajdują bardzo wyraźne odbicie w ustawach państwowych wydawanych już z chwilą zakończenia wojny. Przykładem może tu być Okólnik z 14 XI 1944 roku zamieszczony w Dzienniku Urzędowym Resortu Oświaty poświęcony "... sprawie akcji wychowawczej w szkołach średnich ogólnokształcących i zawodowych".⁴

W trudnej wówczas sytuacji politycznej, jaka istniała na ziemiach wyzwolonych w sytuacji walki zbrojnej i walki propagandowej, aby nie angażować w tą

walkę młodzieży kierownik Resortu Oświaty wydaje zalecenie pouczenia młodzieży oraz zachęty jej do zajęcia się przede wszystkim pracą szkolną. Okólnik ten jest o tyle ważny, iż po raz pierwszy mówi się na gruncie ustawodawstwa w Polsce Ludowej o zorganizowaniu młodzieży w tym wypadku w koła zainteresowań i koła pracy, jako form wykraczających poza program szkoły, choć jednocześnie zaznacza się w przedstawionym okólniku, że praca tych kół ma odbywać się w ramach działalności szkoły. Nie ma tu więc wyróżnienia jakichś specjalnych i nowych placówek wychowania pozaszkolnego, lecz tylko mówi się o organizowaniu się młodzieży w koła co merytorycznie wydaje się nie było związane z programem szkół. W sprawie organizowania się młodzieży szkolnej wydany został w tym samym roku 1944 jeszcze jeden okólnik z 25 października.⁵

W wypadku tego okólnika mówi się już o konkretnych organizacjach takich jak: harcerstwo, TUR, koła Czerwonego Krzyża, lecz ich działalność podporządkowana została całkowicie Polskiemu Czerwonemu Krzyżowi, co zresztą było podyktowane potrzebą chwili. Tak więc dalej nie mamy tu jeszcze wyróżnionych placówek wychowania pozaszkolnego zorganizowanych przez państwo w celu prowadzenia ściśle określonej pracy wychowawczej. Mowa jest wówczas tylko o organizowaniu młodzieży w organizacje i koła, ale na terenie i pod kontrolą szkoły, co wynikało wtedy z bardzo wyraźnych potrzeb, a mianowicie potrzeby zorganizowania pomocy poszkodowanym podczas wojny. W stosunku zaś do organizacji już istniejących a prowadzonych przez instytucje społeczne i samorządy terytorialne, organizacji wywodzących się swoimi tradycjami z okresu międzywojennego⁶ państwo tymczasowo stosowało politykę subwencji (poparcia i pomocy finansowej), wymagając jednak za to podporządkowania się wytycznym Ministerstwa. Mówił o tym okólnik nr 39 z 6 sierpnia 1945 roku, "w sprawie zasad subwencjonowania prac prowadzonych przez instytucje społeczne i samorządu terytorialnego z zakresie oświaty dorosłych i młodzieży pozaszkolnej."⁷

Dopiero w roku 1951 zostaje wydana ustawa na szczeblu Rady Ministrów, która daje podstawy do organizowania według nowych zasad całego systemu placówek wychowania pozaszkolnego.⁸ Ustawa ta jednocześnie nakazywała przejście dotychczas istniejących placówek wychowania pozaszkolnego, a więc już nie tylko ich subwencjonowanie, pod kierownictwo Ministerstwa Oświaty. Ta pierwsza ustawa regulująca prawnie sprawę placówek i w ogóle problemy wychowania pozaszkolnego jednocześnie wyraźnie określiła cel wychowania, które to wychowanie ma być podjęte na terenie wspomnianych placówek. Chodziło tu o "... umożliwienie wprowadzenia w życie zasad socjalistycznej pedagogiki...".

Jako przyjęte placówki wychowania ustawa wymienia Pałac Młodzieży, Dom Kultury i Dom Harcerza, które stały się pierwszymi placówkami wychowania

pozaszkolnego merytorycznie i organizacyjnie podlegającymi pod Ministerstwo Oświaty, oficjalny organ PRL. Na mocy wspomnianej tu ustawy już w roku 1953 powołano jako nową, poza wymienionymi wyżej, placówkę wychowania pozaszkolnego Centralną Stację Turystyczno-Krajoznawczą dla Młodzieży Szkolnej (Zarządzenie Ministra Oświaty z 2 maja 1953 roku). Celem tej placówki, co ustawodawca wyraźnie podkreślił, była pomoc szkole. Cel ten odtąd miały spełniać wszystkie placówki wychowania pozaszkolnego.

Ilość i rodzaj tych placówek zaczęła się dość szybko powiększać i tak we wspomnianym już roku 1953, kiedy powołano do istnienia Stację Turystyczno-Krajoznawczą, przy okazji zarządzenia Ministra Oświaty z 23 marca w sprawie organizacji roku szkolnego 1953/54, wymienia się wszystkie rodzaje placówek wychowania pozaszkolnego.⁹

Mówi się tu, że do placówek wychowania pozaszkolnego należą:

“... pałace młodzieży, parki kultury, ogrody jordanowskie, place zabaw, młodzieżowe świetlice dworcowe...”¹⁰ Jednocześnie jeszcze raz przy tej okazji ustawodawca podkreśla, że “... Placówki pracy pozaszkolnej są instytucjami państwowymi kierowanymi przez władze oświatowe przy ścisłej współpracy Związku Młodzieży Polskiej. Celem tych placówek jest udzielanie szkole pomocy w socjalistycznym wychowaniu dzieci i młodzieży...”¹¹ Należy tu jednak podkreślić pewien nieład ustawodawczy, który pojawi się w okresie formowania się i organizowania placówek wychowania pozaszkolnego. Otóż kiedy w roku 1953 w związku z organizowaniem roku szkolnego wymienia się placówki wychowania pozaszkolnego nie wymienia się tam wśród nich wcześniej uznanych za placówki wychowania pozaszkolnego (ustawa z 1951 roku) domów kultury i domów harcerza, poza tym statuty wymienionych tam placówek zostały opracowane i przyjęte oficjalnie dopiero w roku 1960 (statut Pałacu Młodzieży dopiero w 1964 roku). Można więc postawić pytanie, na mocy czego funkcjonowały w roku szkolnym 1953/54 w szczególności oraz w latach pozostałych do roku 1960, to jest przez okres sześciu lat (Pałac Młodzieży 10 lat) placówki wychowania pozaszkolnego, co jest zastanawiające tym bardziej, iż funkcjonowały one w ramach mocno scentralizowanego systemu oświatowego w ogóle?

Statuty tych placówek zostały opracowane i przyjęte, jak już to powiedziano wyżej, dopiero w roku 1960. Wówczas to ustawodawca odwołując się do ustawy z 1951 roku i w oparciu o nią w sprawie organizowania i prowadzenia placówek wychowania pozaszkolnego opracował i przedstawił statuty: młodzieżowej świetlicy dworcowej, młodzieżowego domu kultury, domu kultury dzieci i młodzieży, ogrodów jordanowskich, placów gier i zabaw.¹² Nie opracowano wówczas statutu wcześniej wymienionego (1953) parku kultury natomiast przedstawiono i opraco-

wano dodatkowo i na nowo w stosunku do roku 1957 statut Planetarium i Obserwatorium Astronomicznego w Chorzowie. Statut Pałacu Młodzieży został opracowany i przedstawiony w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Oświaty dopiero w 1964 roku.¹³ We wspomnianych tu statutach, przy zachowaniu ustawowego związku ze szkołą, mówi się raczej o odpowiednim zagospodarowaniu czasu wolnego młodzieży. Przykładowo w statucie Młodzieżowego Domu Kultury i Domu Kultury Dzieci i Młodzieży czytamy: "... MDK i DKDM organizują i prowadzą zajęcia dydaktyczne i wychowawcze z dziećmi i młodzieżą w czasie wolnym od obowiązków szkolnych (...) MDK i DKMD realizują zadania zgodne z zainteresowaniami dzieci i młodzieży oraz potrzebami i warunkami środowiska..."¹⁴. Nieco więcej o związku z pracą szkoły mówi statut Pałacu Młodzieży z 1964 roku. Czytamy tam między innymi "... Plany działalności Pałacu Młodzieży powinny uwzględniać w miarę możliwości potrzeby zgłoszone przez kierowników i pracowników pedagogicznych szkół i placówek oświatowo-wychowawczych..."¹⁵

15 lipca 1961 roku zostaje przyjęta ustawa sejmowa o rozwoju systemu oświaty i wychowania.¹⁶ Ustawa ta przyjęta i ogłoszona w Dzienniku Ustaw była drugim po ustawie z 1951 roku aktem prawnym co do ważności dla problemu funkcjonowania placówek wychowania pozaszkolnego. Ustawa ta nieco szerzej w stosunku do poprzednich określa cele polityki oświatowo-wychowawczej państwa w ogóle. W ustawie tej również po raz pierwszy na tle dotychczasowych ustaw wprowadzone są dwa pojęcia istotne dla problematyki tu poruszanej, a mianowicie: wychowanie pozalekcyjne i wychowanie pozaszkolne. Właśnie do form wychowania pozaszkolnego ustawodawca zalicza: młodzieżowe domy kultury, domy kultury dzieci i młodzieży, ośrodki i szkolne kluby sportowe, świetlice dziecięce i młodzieżowe, ogrody jordanowskie, stałe i sezonowe placówki wczasowe i inne formy.¹⁷

W stosunku do ustaleń ustaw wydawanych w poprzednich latach ustawa ta wprowadza pewne zmiany. Po pierwsze nie wiadomo z jakich powodów wśród placówek wychowania pozaszkolnego pominięte zostały Pałace Młodzieży, po drugie wymienione tu zostały ośrodki i szkolne kluby sportowe, które choć były już powołane w 1953 roku to jednak nigdy nie włączono ich dotąd do systemu placówek wychowania pozaszkolnego. Nie są takimi ani w ustawie z roku 1953 ani nie ma opracowanego ich statutu pomiędzy innymi statutami placówek wychowania pozaszkolnego podanymi w roku 1960. Podany jest natomiast ich statut i powołanie ich w roku 1953, ale jako odrębnych placówek związanych z działalnością szkoły. Inną zmianą, która jest charakterystyczna dla ustawy z 1961 roku jest to, że wymienia się tam jako nowe formy wychowania pozaszkolnego stałe i sezonowe placówki wczasowe oraz nie wymieniając z nazwy mówi się o

innych formach wychowania pozaszkolnego. Rzeczą natomiast bardzo ważną w ustawie jest rozróżnienie na wychowanie pozalekcyjne i pozaszkolne o czym była już mowa wyżej. Choć nie ma w ustawie dokładniejszych eksplikacji tych pojęć to jednak rozróżnienie to pozwala na ujmowanie pracy placówek wychowania pozaszkolnego jako odrębnego typu pracy. Na mocy opisanej tu ustawy z 1961 roku, w roku 1973 wydana została przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania następną ustawą, która anulowała dotychczasowe statuty placówek wychowania pozaszkolnego zachowując ich odrębność organizacyjną.¹⁸

Tak więc straciły moc prawną wszystkie statuty placówek wychowania pozaszkolnego, które były opracowane i przyjęte do 1973 roku. Głównie chodzi tu o statuty opracowane w latach 60-tych, a więc statuty: młodzieżowych domów kultury, domów kultury dzieci i młodzieży, ogrodów jordanowskich, placów gier i zabaw, Planetarium i Obserwatorium Astronomicznego im. M. Kopernika w Chorzowie, ośrodków sportowych, pałaców młodzieży. Nie wymienia natomiast ustawa z 1973 roku statutu młodzieżowej świetlicy dworcowej, statutu przyjętego w 1960 roku. Ustawa więc z 1973 roku anulowała dotychczasowe statuty placówek wychowania pozaszkolnego i zaprezentowała jeden uniwersalny statut dla wszystkich wymienionych wyżej placówek wychowania pozaszkolnego. Wydanie tej ustawy zbiegło się w czasie z dwoma innymi aktami prawnymi dotyczącymi wychowania w ogóle. Chodzi tu o uchwałę Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 12 kwietnia 1973 o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski¹⁹ oraz druga uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 13 października 1973 roku, w sprawie systemu edukacji narodowej.²⁰ W sytuacji gdy wprowadzono jeden statut dla placówek wychowania pozaszkolnego, a placówki te miały "...realizować swoje działania współdziałając ze szkołami, innymi placówkami kulturalno-oświatowymi, organizacjami ideowo-wychowawczymi oraz instytucjami działającymi w środowisku w oparciu o własne prognozy i plan działania..."²¹, wyżej wymienione dwie ustawy sejmowe jako odnoszące się do wychowania w ogóle, miały bardzo duży wpływ na działalność wychowawczą podejmowaną również w placówkach wychowania pozaszkolnego.

Ustawa z 1973 roku, która wprowadziła jeden statut dla wszystkich placówek wychowania pozaszkolnego została anulowana w roku 1983 na mocy ustawy z 21 lipca tegoż roku.²² Ta nowa ustawa z 1983 roku została z kolei przyjęta na podstawie ustawy z 15 lipca 1961 roku, podobnie jak ustawa z 1973 roku. Ponownie więc został przyjęty jeden statut dla wszystkich placówek wychowania pozaszkolnego. Placówki wymienione w ustawie z 1981 roku pokrywają się z placówkami wymienionymi w ustawie z 1973 roku. Wymienia się więc tu pałac

młodzieży, młodzieżowy dom kultury, międzyszkolny ośrodek sportowy, ogród jordanowski, ogniska pracy pozaszkolnej oraz inne placówki wychowania pozaszkolnego o charakterze specjalistycznym. Ustawa z 1983 roku obowiązuje do dzisiaj. Wszystkie więc placówki wychowania pozaszkolnego funkcjonują dzisiaj opierając się na statucie opracowanym i wydanym w 1983 roku. Przedstawiony tu został krótki historyczny rys prawnego kształtowania się i organizowania placówek wychowania pozaszkolnego.

Pod uwagę wzięte zostały dokumenty źródłowe dotyczące tego problemu, a więc ustawy państwowe wydane przez Sejm i Rząd PRL - oraz ustawy i dokumenty opracowywane i wydawane przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania jako organu powołanego przez Państwo do kształtowania polityki oświatowo-wychowawczej. Ustawy wydawane przez te dwa ciała ustawodawcze traktowane są w niniejszej pracy jako stan założony dla problematyki wychowania pozaszkolnego.

Charakterystycznym w historii wprowadzania omawianych wyżej ustaw jest to, że cały czas zmienia się skład i rodzaj form wychowania pozaszkolnego. Placówkami stałymi są pałac młodzieży i dom kultury, które pojawiają się już w ustawie z 1951 roku, odnajdujemy je również w ustawie ostatniej to jest z roku 1983. Poza tym widoczne są dość wyraźne zmiany, w roku 1953 pojawiają się ogrody jordanowskie, które też egzystują jako forma wychowania pozaszkolnego aż do dzisiaj, mowa jest o nich również w ustawie z 1983 roku. Natomiast w 1953 roku pojawia się placówka nazwana Młodzieżowa Świetlica Dworcowa. W roku 1960 opracowany został nawet jej statut. Nie odnajdujemy jednak tej placówki ani w ustawach z roku 1973, ani w ustawie z 1983 roku. Podobnie jest z Centralną Stacją Turystyczno-Krajoznawczą, o której mowa jest w ustawie w roku 1953. Nie odnajdujemy jednak już tej placówki w żadnej z następujących ustaw. W roku 1953 pojawia się również, jako forma wychowania pozaszkolnego, Park Kultury, której to formy również już nigdy potem w ustawach nie odnajdujemy. W ustawie z roku 1961 wymienia się za to nową formę nazwaną - stałe i sezonowe placówki wczasowe, oraz wspomina się o bliżej nieokreślonych innych formach, natomiast nie wiadomo, z jakich powodów nie wymienia się w tej ustawie stałej formy istniejącej od początku zorganizowanej działalności wychowania pozaszkolnego w PRL - to jest Pałacu Młodzieży. Inną formą wychowania pozaszkolnego, która pojawiła się również nieco później są ogniska pracy pozaszkolnej. Mówi się o nich w ustawie z 1973 roku. W tejże ustawie wspomina się również po raz pierwszy o tzw. placówkach specjalistycznych wychowania pozaszkolnego. Wobec powyższej zmienności form wychowania pozaszkolnego można zapytać o przyczynę żywotności i przemian tych form czy też braku stabilności oraz dopracowania merytorycznego i organizacyjnego zaproponowanych form.

Ustawy a prace naukowe

Drugim źródłem dotyczącym problematyki wychowania pozaszkolnego podejmowanego w PRL, jakie przyjęto w tej pracy, poza ustawami państwowymi wydawanymi na szczeblu rządu i Ministerstwa Oświaty są prace naukowe poświęcone tej problematyce. Prac takich jednak w literaturze przedmiotu nie znajdujemy aż do lat pięćdziesiątych licząc od okresu zakończenia II wojny światowej. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy, jak się wydaje, szukać w tym, iż po pierwsze okres formowania się i organizowania nowych form wychowania pozaszkolnego przedłużył się właśnie do połowy lat pięćdziesiątych. Dopiero bowiem w 1951 roku została w Polsce wydana pierwsza ustawa regulująca, choć dopiero częściowo i wstępnie, sprawę wychowania pozaszkolnego.²³

Do tego czasu funkcjonowały formy wypracowane jeszcze w latach przedwojennych. Formy te natomiast tak jak długo funkcjonowały, funkcjonowały w oparciu o teoretyczne ustalenia poczynione również w okresie przedwojennym.

Drugą przyczyną, tego że prace naukowe poruszające problematykę wychowania pozaszkolnego i tej problematyce poświęcone pojawiły się dopiero w latach pięćdziesiątych, było przyjęcie przez państwo polskie nowego ustroju i nowej socjalistycznej ideologii. Spowodowało to, że również w sprawie wychowania w ogóle jak i wychowania pozaszkolnego przyjmowano wzory państwa radzieckiego.²⁴ W związku z tym pierwsze prace naukowe to prace tłumaczone z języka rosyjskiego, a więc prace pochodzące ze środowisk naukowych radzieckich. Można tu wymienić prace N. Alpatowa oraz M. Pałagina.²⁵ Prace te właśnie na początku lat pięćdziesiątych były tłumaczone na język polski i to właśnie te prace lansujące ideał wychowania, również wychowania pozaszkolnego zarówno w sensie form i treści, jak się wydaje, ukierunkowywały również pod względem właśnie form i treści wychowanie pozaszkolne organizowane wówczas w Polsce. Jaskrawym przykładem tego wpływu może być chociażby to, że pierwszym typowym dla nowych rozwiązań proponowanych przez socjalistyczne państwo polskie placówkami wychowania pozaszkolnego, były Pałace Młodzieży oraz Domy Kultury Dziecka, które to placówki były odpowiednikami radzieckich Pałaców i Domów Pioniera²⁶. Placówki te, to znaczy Pałace Młodzieży oraz Domy Kultury Dziecka, są wymienione obok Domów Harcerza jako placówki wychowania pozaszkolnego w pierwszej ustawie rządowej wydanej w Polsce w 1951 roku przez Ministerstwo Oświaty, ustawie wydanej w sprawie organizowania i prowadzenia placówek wychowania pozaszkolnego. Następną ustawą poświęconą wychowaniu pozaszkolnemu była ustawa z 1952 roku²⁷. Ustawa ta formułując już bardziej konkret-

ne cele wychowania pozaszkolnego oraz klasyfikując zasadnicze formy zajęć pozalekcyjnych nawiązywała również do wzorów radzieckich.²⁸ Zarówno pierwsza jak i druga wspomniana tu ustawa jako naczelnym i zasadniczym celem wychowania pozaszkolnego przyjmują „...wprowadzanie w życie zasad socjalistycznej pedagogiki...” oraz „... pogłębianie wychowania ideowego i kształtowanie naukowego poglądu na świat...”.

Poza tymi bardzo ogólnie sformułowanymi celami ogólnymi zwłaszcza dla konkretnych posunięć wychowawczych, aczkolwiek bardzo wyraźnie ukierunkowanymi ideowo pracą pedagogiczną, w ustawie z 1952 roku znajdujemy również sklasyfikowane trzy zasadnicze formy zajęć pozalekcyjnych, są nimi: prace masowe, koła zainteresowań oraz zajęcia indywidualne. W przedstawionych tu ustawach również jasno postawiono sprawę tego, że placówki wychowania pozaszkolnego mają stanowić ograniczoną część całej dydaktyczno-wychowawczej pracy szkoły. Od początku zresztą podlegały one w zdecydowanej większości Ministerstwu Oświaty jako prawnie – jednemu mecenasowi do spraw wychowania²⁹.

Przedstawione tu dwie ustawy dotyczące wychowania pozaszkolnego, wydane na szczeblu Rady Ministrów jedna oraz Ministerstwa Oświaty druga, poprzedziły wydanie pierwszych prac naukowych poświęconych również tej problematyce a wydanych już na gruncie polskim i przez polskich autorów. Prace takie pojawiły się dopiero w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych. Do prac tych można zaliczyć obok pracy M. Czarniewicz prace St. Wołoszyna.³⁰ W pracach tych widać bardzo wyraźnie, momentami dosłowne, nawiązanie do wytycznych sformułowanych w dwóch pierwszych ustawach państwowych. Pierwszym zasadniczym nawiązaniem jest cel, któremu ma służyć wychowanie podejmowane w placówkach wychowania pozaszkolnego, a mianowicie wdrożeniu przez wychowanie do ideału socjalistycznego.

Tak więc praca we wspomnianych placówkach ma służyć „...wychowaniu wszechstronnie rozwiniętych ludzi umiejących i pragnących aktywnie włączyć się do budownictwa socjalizmu w kraju...”³¹

Poza tym prace naukowe zgodnie z ustaleniami ustaw przyjęły bezpośredni związek pracy placówek wychowania pozaszkolnego z pracą szkoły. Za główne formy zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych przyjęto w pracach zwartych: koła zainteresowań, pracę indywidualną z uczniami oraz masowe prace pozalekcyjne co również było dosłownym nawiązaniem do wytycznych ustawy z roku 1952.³²

Widać więc, że pierwsze prace naukowe poświęcone problematyce wychowania pozaszkolnego a pisane już na polskim gruncie i przez polskich autorów, chodzi o okres początku lat pięćdziesiątych, w mocny sposób były ukierunkowane przez

ustawy państwowe. Prace te chronologicznie późniejsze od ustaw powtarzały ogólnie oraz dosłownie za ustawami podstawowe teoretyczne założenia odnoszące się do problematyki wychowania pozaszkolnego. Można więc postawić pytanie, do jakich wzorów w tym pierwszym okresie funkcjonowania placówek wychowania pozaszkolnego odwoływały się z kolei ustawy państwowe?³³

Problem ukierunkowania prac naukowych przez ustawy widoczny jest również w odniesieniu do problematyki głównych, choć jednocześnie bardziej szczegółowych, zadań pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej. Pomijając szczegółowe różnice jakie występują w ilości i rodzaju tych zadań można powiedzieć, że zawsze, zarówno w pracach zwartych jak i w ustawach, możemy w tej sprawie znaleźć stałe zadania niezmiennie powtarzane przez autorów prac naukowych oraz ustawodawcę od początku powstania tej problematyki to jest, od lat pięćdziesiątych.³⁴ W roku 1959 St. Wołoszyn do zadań tych zalicza: "... 1) Pogłębianie wiedzy, utrwalanie nawyków i umiejętności uczniów zdobytych na lekcjach a przez to przyczynianie się do osiągania lepszych wyników w nauce szkolnej. 2) Budzenie i zaspokajanie zainteresowań dzieci i młodzieży dla rozmaitych gałęzi wiedzy, techniki i sportu. 3) Wszechstronne rozwijanie sił duchowych i twórczych uzdolnień dzieci i młodzieży, nadanie odpowiedniego kierunku wykrytym talentom i opieka nad nimi. 4) Pogłębianie patriotyzmu i dumy narodowej oraz wychowanie w duchu internacjonalizmu. 5) Wyrabianie nawyków pracy społecznie użytecznej świadomej dyscypliny i życia zespołowego. 6) Rozwijanie inicjatywy i samodzielności uczniów. 7) Kształtowanie umiejętności trwałego dążenia dzieci i młodzieży do spędzania wolnego czasu w sposób kulturalny i sprzyjający zdrowiu zapobiegające w ten sposób trwonieniu czasu na rozrywki wątpliwej wartości lub szkodliwe dla zdrowia..."³⁵

Ustawa z 1961 roku zadania te grupuje w czterech punktach. Są to: "... 1) Rozwijanie zainteresowań i uzdolnień młodzieży. 2) Zbliżenie młodzieży do spraw techniki. 3) Stwarzanie sprzyjających warunków dla społecznej działalności. 4) Organizowanie kulturalnego wypoczynku, rozrywki i wychowania fizycznego..."³⁶

Jak widać treść tych punktów możemy odnaleźć w pracy St. Wołoszyna, zwłaszcza w odniesieniu do sformułowanych przez niego zadań w punktach: drugim, trzecim, piątym i siódmym. Podobne zadania, które występują u St. Wołoszyna oraz w ustawie z 1961 roku odnajdujemy np. w pracy M. Brzozowskiego i S. Papli z 1963 roku³⁷. Zadania te, choć raz bardziej a raz mniej rozbudowane w nowe treści, powtarzane są dalej przez kolejne ustawy państwowe. Chodzi tu zwłaszcza o ustawy z 1973 r. oraz z 1983 roku³⁸. Są one również powtarzane w pracach zwartych problematyce tej poświęconych. Kolejną sprawą wynikającą ze

stosunku prac naukowych do ustaw i odwrotnie ustaw do prac naukowych jest sprawa rodzaju proponowanych placówek wychowania pozaszkolnego. Trudno jest ustalić głównego i pierwotnego projektodawcę w tym względzie. Pomijając wspomniane wcześniej przenoszenie wzorów radzieckich, co jest ewidentne w stosunku do takich placówek, jak: Pałace Młodzieży oraz Domy Kultury Dzieci i Młodzieży, niejasnym pozostaje kto wysuwał, przy ciągłych zmianach co do rodzaju funkcjonujących placówek wychowania pozaszkolnego, koncepcję rodzaju danej placówki? Ustawa z roku 1951 wymienia tylko trzy wspomniane rodzaje placówek wychowawczych wzorowanych właśnie na radzieckich placówkach wychowania pozaszkolnego. W roku 1953 przy okazji zarządzenia Ministra Oświaty z 23 marca w sprawie organizacji roku szkolnego 1953/54 wymienia się funkcjonujące wówczas rodzaje placówek wychowania pozaszkolnego.³⁹ W pracach naukowych natomiast albo nie wymienia się tych placówek w ogóle, jak np. w licznych artykułach na ten temat zamieszczonych w czasopismach pedagogicznych, albo podaje się je tylko przykładowo i wybiórczo, np. w pracy St. Wołoszyna⁴⁰ lub też wymienia się je podając ich typy, ilość oraz zadania, jak np.: robi to A. Bogdańska⁴¹, lecz nawet wówczas nie ma tam zgodności z ustawami. A. Bogdańska np. nie wymienia w swoim artykule ognisk pracy pozaszkolnej, które już wówczas funkcjonowały⁴², to jest od roku 1958. Sprawa natomiast staje się zupełnie niezrozumiała w wypadku takich placówek, jak: Stacja Młodego Technika w Gliwicach oraz Dom Młodego Biologa we Wrocławiu, które to placówki nie były wówczas (lata pięćdziesiąte) wymieniane ani w ustawach, ani wyraźnie w pracach naukowych, a pomimo to funkcjonowały w rzeczywistości. Placówki te pojawiły się zarówno w pracach naukowych, jak i w ustawach dopiero w latach późniejszych. W ustawie dopiero w roku 1973⁴³, zaś w pracach zwartych wymienia je np. już w 1962 roku J. Węgrzynowicz⁴⁴, a w 1963 roku M. Brzozowska i S. Papla⁴⁵. We wspomnianej już wyżej sprawie ognisk szkolnych, śledząc ich występowanie zarówno w ustawach, jak i w pracach naukowych również w późniejszych latach natrafiamy na trudności. O tej formie pracy wychowania pozaszkolnego mowa jest już w pracach w latach sześćdziesiątych, natomiast w ustawach jako typowa placówka wychowania pozaszkolnego pojawia się ona dopiero w roku 1973. Trudno również ustalić, kto inicjował wycofanie się z danej formy pracy pozaszkolnej lub dlaczego w pewnym momencie przestała ona być wymieniana w ustawach lub pracach naukowych jako jedna z istniejących form. Przykładem takiej placówki jest Młodzieżowa Świetlica Dworcowa. Pomijając dalszą szczegółową analizę zarysowanego tu problemu stosunku prac naukowych do ustaw i odwrotnie ustaw do prac naukowych, a opierając się na opisanych tu, najbardziej istotnych jak się wydaje, odniesieniach można powiedzieć, że w pierwszym zarysowanym tu okresie lat

pięćdziesiątych, okresie istnienia placówek wychowania pozaszkolnego, prace naukowe tym placówkom i tej problematyce poświęcone, były zdecydowanie ukierunkowane przez ustawy państwowe. Ustawy te, o charakterze ogólnym określały podstawowe cele, zadania jak i rodzaj placówek wychowania pozaszkolnego. Prace naukowe natomiast, nie wychodząc daleko poza wspomniane ustawy również, dawały tylko bardzo ogólne wytyczne dla pracy placówek wychowania pozaszkolnego. Ten stosunkowo niski poziom prac, zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym nie pozwolił na wyraźniejsze umiejscowienie się w praktyce placówek wychowania pozaszkolnego w systemie oświaty, co było podstawową wytyczną zarówno pierwszych ustaw, jak i prac zwartych.

Doprowadziły to prawie pod koniec lat pięćdziesiątych do zlikwidowania placówek⁴⁶. Ministerstwo Oświaty jednak jako dotąd główny ustawodawca ustawą z roku 1960 zachowało omawiane placówki, zaś wydając w 1961 roku statuty większości istniejących wówczas placówek potwierdziła i ugruntowała ich status prawny. Znowu więc ustawa państwowa była niejako pierwotna w stosunku do prac naukowych, gdyż określiła ich być albo nie być. Lata sześćdziesiąte jednak przyniosły dużą zmianę w stanie prac naukowych poświęconych omawianym tu placówkom. Przede wszystkim coraz więcej polskich pedagogów w pracach swoich zajęło się problemem wychowania pozaszkolnego i nawet wówczas kiedy nie był to problem główny ich prac, a w większości tak właśnie było, to zaczął on funkcjonować w repertuarze tematów prac naukowych poświęconych pedagogice.⁴⁷ Pod koniec lat pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych na skutek wydarzeń i przemian politycznych zostało podjęte w polskiej pedagogice hasło więzi szkoły z życiem jako odpowiedź na potrzebę reform. To nowe hasło polskiej, choć nie tylko, pedagogice dało impuls do nowych poszukiwań.⁴⁸ Ponieważ ustawa z 1961 roku podtrzymała organiczną przynależność placówek wychowania pozaszkolnego do systemu oświaty hasło to ukierunkowała również pracę i poszukiwania pedagogów zajmujących się problematyką wychowania pozaszkolnego. I choć znowu to właśnie wskazania wypływające z polityki oświatowej państwa ukierunkowały pracę pedagogów to jednak rozwiązania i propozycje, które w wyniku podjęcia wspomnianego hasła padły były dość oryginalne, ich źródła zaś można szukać już szerzej i dalej a nie tylko we wzorach pedagogiki radzieckiej.⁴⁹ Odnosi się to zwłaszcza do propozycji Ryszarda Wroczyńskiego.⁵⁰ Problematykę wychowania pozaszkolnego włączył on w zaproponowaną przez siebie koncepcję wychowania środowiskowego. W koncepcji tej chodziło właśnie o "rozszerzenie" działalności szkoły, przedłużenie jej oddziaływania zarówno pod względem czasowym, to znaczy po skończonych lekcjach jak i pod względem miejsca to znaczy działalnością poza szkołą w szerokim tego słowa znaczeniu - środowisku. Inaczej

mówiąc chodziło tu o integrację wpływów wychowawczych nad młodzieżą również w czasie wolnym od zajęć szkoły lub kierowaną przez szkołę. Koncepcja taka była zgodna z ustawową (chodzi o ustawę z 1961 roku) rolą wiodącą szkoły na tle procesu wychowawczego podejmowanego przez państwo oraz dawała swoistą interpretację tej ustawie. Wychowanie pozaszkolne natomiast jako ustawowo związane z systemem oświaty w koncepcji takiej siłą rzeczy mogło i odgrywało ważną rolę, gdyż pojawił się właśnie problem organizacji wpływów wychowawczych na środowisko poza terenem szkoły. W ten sposób koncepcja wychowania pozaszkolnego w swoich teoretycznych podstawach poprzez połączenie jej z koncepcją wychowania środowiskowego nabrała nowych jakości. Dominującą odtąd tendencją w ujmowaniu problematyki wychowania pozaszkolnego było łączenie jej z problematyką wychowania środowiskowego. Wszelkie więc zmiany i propozycje jakie podejmowano odtąd w stosunku do problematyki wychowania środowiskowego miały siłą rzeczy odbicie w koncepcji wychowania pozaszkolnego. Prawdliwość tę widać już w związku z pierwszą tendencją jaka ujawniła się w latach siedemdziesiątych odnośnie koncepcji wychowania środowiskowego, która to koncepcja zaczęła wówczas dominować w polskim systemie oświaty. Tendencja ta wyrażała się w dążeniu do jednolitego systemu wychowania. Chodziło tu o zbudowanie jednego i jednolitego frontu oddziaływań wychowawczych zarówno pod względem programowym, jak i organizacyjnym (konsolidacja oddziaływań). Sprawa ta była wówczas żywo podejmowana na gruncie polityki oświatowej państwa co zaowocowało licznymi ustawami państwowymi podejmowanymi na szczeblu rządu oraz na szczeblu resortu Ministerstwa Oświaty.⁵¹ Problem jednolitego systemu wychowawczego był podejmowany i omawiany również na V Zjeździe Partii jak również na VII Plenum PZPR. W uchwale V Zjazdu czytamy „... dla pogłębienia ideowo-wychowawczej pracy szkół niezbędne jest opracowanie jednolitego systemu wychowania, który by określał nie tylko konkretne zadania ideowo-wychowawcze szkół, lecz również kierunek działania wszystkich instytucji kształcących świadomość młodzieży”⁵². Omawiana tu tendencja do jednolitego systemu wychowania objęła również problematykę wychowania pozaszkolnego jako związaną z systemem oświaty a przez to i z koncepcją wychowania środowiskowego. Została ona niejako przygotowana już w roku 1968, kiedy to zawarto porozumienie pomiędzy Ministerstwem Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwem Kultury i Sztuki oraz Centralną Radą Związków Zawodowych jako tych instytucji państwowych, które prowadziły placówki wychowania pozaszkolnego.⁵³ Wspomniane tu porozumienie dotyczyło współdziałania w zakresie pozaszkolnej działalności wychowawczej wśród dzieci i młodzieży i miało za zadanie właśnie ujednoczyć program oddziaływania w pracy pozaszkolnej i wychowawczej wszy-

stkich placówek wychowania pozaszkolnego. Wydaje się, iż właśnie tym jednolitym oddziaływaniom wychowawczym w systemie placówek wychowania pozaszkolnego miało służyć opracowanie i wydanie w 1970 roku jednego uniwersalnego statutu wszystkich form pracy wychowania pozaszkolnego, przy jednoczesnym unieważnieniu poprzednich statutów opracowanych w 1960 roku.⁵⁴ Zgodnie więc z przyjętą w systemie polskiej oświaty, ideą jednolitego systemu wychowania, która zdominowała przyjętą również w systemie oświaty koncepcję wychowania środowiskowego szkoła miała odgrywać decydującą rolę w sprawie kształcenia jak i wychowania. Placówki wychowania pozaszkolnego natomiast miały wspierać tą działalność szkoły wnosząc pewne urozmaicenie co do metod pracy, lecz pozostając całkowicie zgodne z założeniami podstawowymi i z podstawowymi celami wychowawczymi podejmowanymi i wprowadzanymi w pracy wychowawczej szkoły. Tak też zostały ukierunkowane prace naukowe poruszające problematykę wychowania pozaszkolnego. Poruszają one w tym okresie często właśnie problem powiązań ze szkołą⁵⁵. Lata siedemdziesiąte więc dla problematyki wychowania pozaszkolnego na tle zmian i propozycji w stosunku do systemu oświaty, którego elementem wychowanie pozaszkolne od początku swego istnienia w PRL pozostawało były jak się wydaje okresem bardzo ważnym i decydującym. W latach tych ugruntowała się ostatecznie pozycja koncepcji wychowania pozaszkolnego jako właśnie elementu systemu oświaty, po drugie wychowanie pozaszkolne odtąd zaczęło być rozpatrywane głównie jako element wychowania środowiskowego. Z kolei przy bardzo szybkiej naukowej "ekspansji" koncepcji wychowania środowiskowego problematyka wychowania pozaszkolnego została przez nią wchłonięta i trudno już było mówić o wyłonieniu się innych tendencji w ramach koncepcji wychowania środowiskowego. Taki stan rzeczy potwierdzają następne lata, to jest koniec lat siedemdziesiątych i początek osiemdziesiątych, kiedy to nie powstają już w ramach koncepcji wychowania pozaszkolnego żadne nowe rozwiązania, rozwiązania na tyle istotne, by zmieniały dotychczasową pozycję poruszanej problematyki oraz jej podstawowe założenia.

W poszukiwaniu koncepcji wychowania pozaszkolnego - refleksje na zakończenie

Podsumowując przedstawioną tu problematykę, wypływającą ze stosunku prac naukowych do ustaw i odwrotnie ustaw do prac naukowych, a odnoszącą się do wychowania pozaszkolnego, można wskazać na pewne etapy w 45-letnim okresie istnienia tej problematyki w PRL. Na samym początku, kiedy powstała w

ogóle koncepcja wychowania pozaszkolnego w nowym socjalistycznym państwie polskim, problematyka związana z tą koncepcją była o tyle jednoznaczna i nie wzbudzała większych dyskusji, że była oparta na wzorach państwa radzieckiego. Nie licząc tu tego rodzaju placówek, które swoim rodowodem tkwiły jeszcze w Polsce lat międzywojennych, a więc i w innej podbudowie teoretycznej i ideologicznej. Odkąd jednak w nowym państwie, o odmiennym niż dotychczas ustroju, pieczę całkowitą i mecenat nad wychowaniem przejęło właśnie państwo dając jednocześnie temu wychowaniu nową, inną ideologię, przekształcenie tych "starych" form było tylko kwestią czasu. Tak się też stało, iż te właśnie "stare" formy, ich działalność już wkrótce dostały nową ideologiczną podbudowę zaś ustawowa opieka państwa zapewniła formom tym dalszy rozwój choć już w zmiennych warunkach. Te stare formy jednak nie były ani reprezentatywnymi dla nowych warunków ani tak bardzo liczącymi się. Zasadniczymi formami stały się Pałace Młodzieży i wszelkiego rodzaju Domy Kultury, te zaś oparły się w pierwszych latach swojego istnienia, jak to już było powiedziane, na wzorach radzieckich. Poza tym pierwszy okres lat pięćdziesiątych nie był dla problematyki wychowania pozaszkolnego okresem zbyt ciekawym zarówno w sensie merytorycznym, jak i metodologicznym. Pod względem bowiem treści, jak i metod placówki uzależnione w swojej działalności od ustawowych zaleceń centralnego resortu zajmującego się wychowaniem w ogóle, przy jednoczesnym oparciu się na pracach naukowych radzieckich a więc i gotowych teoretycznych rozwiązaniach, nie dawał zbyt dużych możliwości polskim pedagogom pozwalając im jedynie na prace o charakterze instruktażowym i opisowym. Takie też były pierwsze prace omawianej tu problematyce wychowania pozaszkolnego poświęcone. Sytuacja ta zmieniła się nieco pod koniec lat pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych. W okresie tym coraz żywsze stawały się środowiska naukowe w Polsce i w związku z tym pojawiało się coraz więcej prac naukowych na gruncie wielu nauk. Również w pedagogice zaczęły powstawać nowe prace. W tym to okresie powstało kilka ciekawych prac, które poruszały również problem wychowania pozaszkolnego. Można by tu wymienić takie nazwiska, jak: R. Wroczyński, A. Kamiński, A. Kelm, Z. Dąbrowski, J. Węgrzynowicz. Okres ten mógł więc wprowadzić rozważania pedagogiczne dotyczące wychowania pozaszkolnego na drogę nowych, ciekawych, rodzimych już rozwiązań, aczkolwiek ustawowo związanych z nową socjalistyczną ideologią. Następnym jednak okres, okres lat siedemdziesiątych wprowadził do pedagogiki polskiej ideę jednolitego systemu wychowania. Idea ta zdominowała ciekawą koncepcję, która również wówczas pojawiła się w polskiej pedagogice a mianowicie koncepcję wychowania środowiskowego. Ponieważ idea jednolitego systemu wychowania była przede wszystkim ideą wpływającą z polityki oświatowej państwa

a jako taka była bardzo mocno obwarowana systemem ustawowych zaleceń toteż w sposób jednoznaczny ukierunkowała ona pedagogiczne poszukiwania a więc i prace naukowe pedagogice w ogóle, jak i wychowaniu pozaszkolnemu poświęcone. Okres więc lat siedemdziesiątych jako przedłużenie lat sześćdziesiątych mógł przynieść nowe ciekawe rozwiązania, a w konsekwencji być może swoistą i pełną teorię wychowania pozaszkolnego, chociażby w ramach koncepcji wychowania środowiskowego. Tymczasem lata siedemdziesiąte jako pewna próba, mocno ideologicznie podbudowana, wprowadzenia jednolitego systemu wychowania nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Wręcz odwrotnie, narastający kryzys polityki państwa we wszystkich jej objawach zaczynał zarysowywać się również w polskim systemie oświaty. Oparcie tego systemu na odgórnie ustalanych i zalecanych przepisach mocno ugruntowanych ideologicznie, nie dawało możliwości szerokiej i nieskrępowanej interpretacji naukowej w pracach o wychowaniu, a więc i wychowaniu pozaszkolnemu poświęconych. Wspomniana zaś ciekawa koncepcja wychowania środowiskowego, przez połączenie jej z jednolitym systemem wychowania odwołującym się ostatecznie do założeń natury ideologicznej, które to założenia nie były powszechnie akceptowane społecznie, oddaliła się od niejednolitej, również pogładowo, realnej rzeczywistości wychowawczej. W ten sposób problematyka wychowania pozaszkolnego straciła również szanse na dobre zaistnienie nawet w ramach koncepcji wychowania środowiskowego. Obecny okres po burzliwych przejściach i daleko idących zmianach politycznych jakie dokonały się w Polsce może stworzyć nadzieję na dokonanie głębokich reform również całego systemu oświaty a w konsekwencji wyjścia z zaistniałego kryzysu w tymże systemie.

Wydaje się, że drogą właściwą dla problematyki wychowania w ogóle jest zerwanie z jakąkolwiek ideologią, która zamknięta na wolne, nie ukierunkowane badania naukowe nie pozwala nigdy dokonywać potrzebnych zmian. W stosunku zaś do wychowania pozaszkolnego koncepcją ciekawą wydaje się, po pierwsze oddzielenie się form tego wychowania od działalności szkoły, jak również od jednego centralnie zarządzanego resortu oświaty i oparcie się wychowania pozaszkolnego na oddolnych, społecznych inicjatywach będących odpowiedzią na żywe zapotrzebowanie społeczne, inicjatywach wspomaganych fachowym obiektywnym doradztwem pedagogicznym.

Na opracowanie nowej koncepcji wychowania pozaszkolnego odpowiadającej wymogom dzisiejszych czasów, trzeba będzie jak się wydaje, jeszcze poczekać. Szansa jednak oparcia tych nowych rozwiązań na rzetelnej wiedzy i dobrych doświadczeniach jest dzisiaj duża, o wiele większa niż kiedykolwiek w polskiej powojennej historii myśli pedagogicznej tej sprawie poświęconej.

Przypisy

- ¹ Takie szczegółowe określenie pojęcia wychowanie, które jest w wypadku pedagogiki pojęciem kluczowym i podstawowym dla analiz ogólnoteoretycznych a przede wszystkim ściśle metodologicznych, jest decydujące nie tylko dla teoretycznych rozstrzygnięć. W wypadku pedagogiki, jej praktycznego charakteru jako nauki, takie szczegółowe teoretyczne określenie zawsze w konsekwencji ogranicza lub też ukierunkowuje to co nazywamy oddziaływaniem wychowawczym do pewnego tylko rodzaju czynności. W ten sposób ograniczamy w ogóle zakres możliwych rozstrzygnięć dla zjawiska wychowania i z góry ukierunkowujemy nasze poszukiwania.
- ² Określenie i przyjęcie nowej postawy ideologicznej dla państwa polskiego jako właśnie państwa socjalistycznego, państwa ludowego, nastąpiło już w pierwszych dekretach i ustawach polskiego rządu ogłoszonych wkrótce po zakończeniu działań wojennych. Jednakże nazwa Polska Rzeczpospolita Ludowa oficjalnie została przyjęta dopiero od roku 1952.
- ³ Nie chodzi tu o wszelkie inne formy należące do tego szerokiego nurtu wychowania pozaszkolnego, lecz formy realizujące odmienny ideał wychowawczy od ideału zgodnego z polityką oświatową państwa. Formy takiego wychowania również miały miejsce w 45-leciu PRL, jednakże mały zasięg tych form, ich bardzo słabe podstawy prawne dla oficjalnej działalności, nie pozwala na analizę ich jako elementu globalnego systemu wychowawczego PRL.
- ⁴ Okólnik z dnia 24.11.1944 (Nr 10-2027/44) w sprawie akcji wychowawczej w szkołach średnich ogólnokształcących i zawodowych "Dziennik Urzędowy Resortu Oświaty" 1944 roku.
- ⁵ Okólnik Resortu Oświaty z dnia 25.10.1944 (Nr 1196/II/44) w sprawie organizacji młodzieży szkolnej "Dziennik Urzędowy Resortu Oświaty" 1944 roku.
- ⁶ Można by wymienić chociażby "Ogniska" organizowane przez TDP, czy domy harcerza prowadzone przez Związek Młodzieży Polskiej.
- ⁷ „Okólnik Nr 39 z dnia 6 VIII 1945 roku w sprawie zasad subwencjonowania prac prowadzonych przez instytucje społeczne i samorządu terytorialnego...”
- ⁸ Uchwała Rady Ministrów nr 571 z dnia 11.08.1951 w sprawie organizowania i prowadzenia placówek wychowania pozaszkolnego "Monitor Polski" nr A-77, 1951, poz. 1067.
- ⁹ Zarządzenie Ministra Oświaty z 23.03.1953 (nr GM1-1679/53) w sprawie organizacji roku szkolnego 1953/54 "Dziennik Urzędowy Min. Ośw." 1953, nr 4 poz. 30 rozdz. XIV, Placówki Pracy Pozaszkolnej.
- ¹⁰ Zarządzenie Ministra Oświaty z 23.03.1953 (nr GM1-1679/53), op. cit.
- ¹¹ Tamże.
- ¹² Zarządzenie z dnia 4 XI 1959 r. w sprawie statutu młodzieżowego domu kultury i domu kultury dzieci i młodzieży. (Dziennik Urzędowy Min. Ośw. Nr 1 poz. 3 z 1960 r.).
Zarządzenie z dnia 4 XI 1959 r. w sprawie statutu ogrodów jordanowskich i placów gier i zabaw (Dziennik Urzędowy Min. Ośw. Nr 1 poz. 4 z 1960 r.).
Zarządzenie z dnia 4 XI 1959 r. w sprawie statutu ogrodów jordanowskich i placów gier i zabaw (Dziennik Urzędowy Min. Ośw. Nr 1 poz. 2 z 1959 r.).
- ¹³ Zarządzenie z dnia 23 I 1964 r. w sprawie organizacji Pałacu Młodzieży (Dz.U. Min. Ośw. Nr 1 poz. 3 z 1964 r.).
- ¹⁴ Zarządzenie z dnia 4 XI 1959 r. w sprawie MDK i DKDM, op. cit.
- ¹⁵ Zarządzenie z dnia 23 I 1964 r. w sprawie Pałacu Młodzieży, op. cit.
- ¹⁶ Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w Polsce Ludowej "Dziennik Ustaw PRL" 1962

- rok, nr 32, poz. 160.
- ¹⁷ Ustawa o rozwoju systemu oświaty... ,op. cit.
- ¹⁸ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania "W sprawie o organizacji placówek wychowania pozaszkolnego" z dnia 15.V.73 r. Nr DW2/4242/2/73.
- ¹⁹ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej "O zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski" Monitor Polski 17 IV 73 r. nr 18 poz. 110.
- ²⁰ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej "W sprawie systemu edukacji narodowej" Monitor Polski 13 X 73 r. nr 44 poz. 260.
- ²¹ Ustawa o rozwoju systemu oświaty... , op. cit.
- ²² Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania "W sprawie organizacji placówek wychowania pozaszkolnego". Dziennik Urzędowy Ministra Ośw. i Wych. 21 VII 83 r. (DWiKF 2/1/54/9/8) Nr 7 poz. 49.
- ²³ Uchwała Rady Ministrów nr 571 z dnia 11.08.1951 r. w sprawie organiz wania i prowadzenia placówek wychowania pozaszkolnego. Monitor Polski nr A-77, 1951, poz. 1007.
- ²⁴ Problem wzajemnych powiązań odnośnie teoretycznych założeń i podstaw wychowania w ogóle, jak również wychowania pozaszkolnego między pedagogiką radziecką a polską wydaje się wybiegać poza granice tej pracy wytyczone przez jej temat, tym niemniej jest on istotny i zasadniczy dla ustalenia źródeł i założeń wychowania wprowadzanego po wojnie w państwie polskim.
- ²⁵ M. Pałagina: *Praca pozaszkolna z dziećmi*. Warszawa PZWS 1952; także N. Alpatow: *Praca pozalekcyjna w szkołach ogólnokształcących*. Warszawa Nasza Księgarnia 1951.
- ²⁶ K. Kurpis: *Rola młodzieżowych domów kultury w systemie wychowania socjalistycznego*. Gdańsk Wyd. Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1966, s. 22-23; por. H. Gąsior: *Wychowanie pozaszkolne i pozalekcyjne w PRL*. "Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze" 1985 nr 1, s. 5.
- ²⁷ Zarządzenie Ministra Oświaty z 12.07.1952 r. (nr WP 578/52) w sprawie instrukcji o zajęciach pozalekcyjnych. "Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty" 1952 nr 12, poz. 92.
- ²⁸ J. Węgrzynowicz: *Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne*. Warszawa PZWS 1971, s. 17.
- ²⁹ Faktu tego nie pomniejsza również to, że istniały wówczas placówki podległe innym resortom rządowym takim, jak: placówki resortu kultury i sztuki (domy kultury, kluby, biblioteki) czy placówki prowadzone przez związki zawodowe (Związkowe Domy Kultury, świetlice przyzakładowe). Przy centralistycznym systemie władzy opartym na jednoznacznej i jednej ideologii ostatecznie wszystkie placówki wychowania musiały odpowiadać wymogom jednego wzorca wychowania zgodnego z polityką oświatową państwa. Z kolei działalność placówek pozaszkolnych prowadzonych przez inne organizacje społeczne stanowiła nieistotny margines, przynajmniej na tle oficjalnie funkcjonującego systemu wychowawczego.
- ³⁰ S. Wołoszyn: *Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne*. W: *Zarys pedagogiki* pod red. B. Suchodolskiego T. II Warszawa PWN 1959, także M. Czarniewicz: *Praca pozalekcyjna i pozaszkolna*. Warszawa PZWS 1953.
- ³¹ S. Wołoszyn: op. cit., s. 452.
- ³² Tamże, s. 455-456; por. Zarządzenie Ministra Oświaty z 12.07.1952 r. (nr WP-578/52), dz. cyt.
- ³³ Niezależnie od opinii, powraca w tym miejscu problem wzajemnych wpływów socjalistycznej pedagogiki radzieckiej i pedagogiki polskiej. Pedagogika radziecka bowiem ma dłuższą tradycję i większy oraz dłuższy pod względem czasowym dorobek naukowy niż analogiczna-socjalistyczna pedagogika polska. Ustawodawca więc w Polsce Ludowej, w pierwszych latach jej istnienia mógł opierać się przy nieistniejącej jeszcze, naukowej socjalistycznej pedagogice polskiej przynajmniej w odniesieniu do podstawowych założeń, na wzorach i wskaźnikach pedagogiki radzieckiej i przez to mógł ukierunkowywać również prace polskich pedagogów. Jest to zresztą problem nie tylko powiązań i wpływów naukowych, lecz również powiązań i wpływów czysto politycznych.

- ³⁴ Por. B. Passini: *Funkcje i zadania placówek wychowania pozaszkolnego*. „Studia Pedagogiczne” 1975 t. XXXIII, s. 122
- ³⁵ S. Wołoszyn: op. cit., s. 452.
- ³⁶ Dziennik Ustaw PRL 1962 r. nr 32, poz. 160. Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w Polsce Ludowej.
- ³⁷ M. Brzozowski, S. Papla: *Zajęcia pozaszkolne*. Warszawa PZWS 1963, s. 18-23.
- ³⁸ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15 V 1973. Nr DW2/4242/2/73. W sprawie organizacji placówek wychowania pozaszkolnego; Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 21 VII 1983 r. (DWiKF 2/1/54/9/83). W sprawie organizacji placówek wychowania pozaszkolnego.
- ³⁹ Zarządzenie Ministra Oświaty z 23.03.1953 r. (Nr GM1-1679/53) w sprawie organizacji roku szkolnego 1953/54. „Dziennik Urzędowy Min. Ośw.” 1953, nr 4, poz. 30, rozdz. XIV, Placówki Pracy Pozaszkolnej.
- ⁴⁰ S. Wołoszyn: op. cit.
- ⁴¹ A. Bogdańska: *Placówki wychowania pozaszkolnego (typ, ilość, zadania)*. „Nowa Szkoła” 1959 nr 3.
- ⁴² Instrukcja o organizacji roku szkolnego 1958/53 (nr 504-1994/58) z dn. 23.05.58.
- ⁴³ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15.V.1973 r. Nr DW 2/4242/2/73, op. cit.
- ⁴⁴ J. Węgrzynowicz: *Stan i perspektywy rozwojowe placówek wychowania pozaszkolnego*. „Chowan-na” Rok VI/XVII/ zeszyt 2.
- ⁴⁵ M. Brzozowska, S. Papla op. cit.,: dz. cyt., s. 15.
- ⁴⁶ J. Węgrzynowicz: *Stan i perspektywy...* op. cit por. tegoż: *Zajęcia pozalekcyjne...* op. cit.
- ⁴⁷ A. Kelm: *Opieka nad dzieckiem i organizacja życia młodego pokolenia w Polsce Ludowej*; T. Wujek: *Czas wolny młodzieży szkolnej i jego uwarunkowania*. W: „Studia Pedagogiczne”. Tom X - *Środowisko, Wychowanie*. Wrocław Ossolineum. także: Z. Dąbrowski: *Czas wolny dzieci i młodzieży*. Warszawa PZWS 1966. także: R. Wroczyński: *Wychowanie poza szkołą*. Warszawa PZWS 1968.
- ⁴⁸ J. Węgrzynowicz: *Zajęcia pozalekcyjne ...*, op. cit., s. 28.
- ⁴⁹ Choć rozwiązania te w istocie swojej nadal leżały na gruncie założeń realnego socjalizmu i jego propozycji dotyczących wychowania przynajmniej w odniesieniu do założeń podstawowych.
- ⁵⁰ R. Wroczyński: *Placówki wychowania pozaszkolnego a problemy organizowania środowiska wychowawczego*. „Biuletyn Pedagogiczny” 1967 nr 1-2, s. 5-11; tenże: R. Wroczyński: *Wychowanie poza szkołą*. Warszawa PZWS 1968.
- ⁵¹ Na tle prac naukowych i dla tych prac wytyczne polityki oświatowej, w tej sprawie były jak się wydaje stanem założonym i pierwotnym.
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 IV 73 o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski. MP nr 18 17 IV 73.
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 X 73 r. w sprawie systemu edukacji narodowej. MP. nr 44 17 X 73.
- ⁵² Cyt. za „Biuletyn Pedagogiczny” nr 3, 1971 Z. Rabicki: *Realizacja programu Jednolitego Systemu Wychowania w woj. katowickim*.
- ⁵³ Por. W. Winkiel: *Ogólnopolska Sesja Pedagogiczna Placówek Wychowania Pozaszkolnego w Katowicach z dnia 13 XII 1971* „Biuletyn Pedagogiczny” nr 1/63, s. 6.
- ⁵⁴ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15 V 1973 Nr DW2/4242/2/73, op. cit.
- ⁵⁵ L. Małkowski: *O współpracy szkoły i placówek wychowania pozaszkolnego w celu koordynacji wysiłków wychowawczych*. „Biuletyn Pedagogiczny” nr 4/61.

Zusammenfassung

Dieser Artikel ist der außerschulischen Erziehung gewidmet. Der im Thema gegebenen Suggestion entgegen geht es hier nicht um die Darstellung der einzelnen Etappen, welche die Entwicklung dieser Erziehung nachweisen würden, sondern es ist mehr kritische Analyse der außerschulischen Erziehung in der Volksrepublik Polen.

Als Ausgangspunkt für die Durchführung der obigen Analyse dienen für der Verfasser zwei Quellen: die Staatsgesetze und die wissenschaftlichen Bearbeitungen, welche das dargestellte Thema betreffen.

Als Ergebnis der durchgeführten hier Analyse geht hervor, daß die Staatsgesetze, angenommene der Bildungspolitik gemäß, die wissenschaftlichen Bearbeitungen jener Zeit geleitet haben und in der Konsequenz haben sie über die Richtung und über die Formen der außerschulischen Erziehung in der Volksrepublik Polen entschieden.